పాఠం

13

ప్రపంచ యుద్ధాల మధ్య ప్రపంచం 1900-1950 : భాగం - I

20వ శతాబ్దపు ఆరంభంలో ప్రపంచ జనాభా 160 కోట్లు. పారిశ్రామిక పెట్టుబడిదారీ విధానం ప్రజల జీవనోపాధిని పొందే విధానాన్ని మార్చేసింది. అయితే ఈ మార్పు పాశ్చాత్య దేశాలలోనే సంభవించింది. ఈ మార్పు పొందిన దేశాలలో ప్రత్యేకించి బ్రిటన్ పారిశ్రామికంగా అగ్రగామిగా ఉండటమే కాకుండా ప్రపంచమంతటా విశాల వలస సామ్రాజ్యాలు విస్తరింపచేసింది. దేశాలను ప్రపంచం అనుభవిస్తున్న పాశ్చాత్య దేశాలుగాను, వీటి వలస దోపిడీలతో మరింత వెనుకబడిన దేశాలుగాను ఆర్థికాభివృద్ధిని విభజించారు.

చరిత్రకారుడైన ఎరిక్ హాబ్స్‌బామ్ 20వ శతాబ్దాన్ని 'తీవ్ర సంచలనాల యుగం'గా పేర్కొన్నాడు. రాజకీయంగా చూస్తే ప్రపంచంలోని ఇతర ప్రజల పట్ల ద్వేషం, అవధులు లేని అధికారంతో ఫాసిజం భావజాలం తీవ్ర రూపం దాలుస్తున్న క్రమంలోనే ప్రజలలో ప్రజాస్వామిక ఆకాంక్షలు చిగురులు తొడగసాగాయి. అంతటా, అందరికీ అక్షరాస్యత స్థాయి, సగటు జీవితకాలం అపారంగా పెరిగాయి. సినిమాలు వంటి కొత్త కళలు ఆవిర్భవించాయి. విజ్ఞాన శాస్త్రం కొత్త శిఖరాలను అందుకుని పరమాణువు, జీవుల రహస్యాన్ని ఛేదించింది. ప్రపంచ జనాభాలో సగంగా ఉన్న మహిళలకు పాశ్చాత్య దేశాలలో మొదటగా ఓటు హక్కును ఈ కాలంలోనే కల్పించారు. ప్రపంచవ్యాప్తంగా వందకు పైగా దేశాలు స్వాతంత్ర్యం పొంది స్వేచ్ఛావాయువులు పీల్చసాగాయి. ఇది గొప్ప ప్రయోగాల కాలం కూడా: సమానత్వం, సౌభ్రాతృత్వ సిద్ధాంతాలతో నమ్మిన సమసమాజాన్ని నిర్మించటానికి లేదా ప్రత్యామ్నాయంగా రాజకీయ స్వేచ్ఛలతో ఉదారవాద ప్రజాస్వామ్యాలు, పెట్టుబడిదారీ ఆర్థిక విధానం నిర్మాణానికి ప్రయత్నాలు కొనసాగాయి. అయితే ఇదే సమయంలో **తీవ్ర ఆర్థిక మాంద్యం** (గ్రేట్ డిప్రెషన్) సంభవించి ఆర్థిక వ్యవస్థ చిన్నాభిన్నమయ్యింది, ప్రజలు పెద్ద సంఖ్యలో నిరుద్యోగులయ్యారు. రెండు ప్రపంచ యుద్ధాలు సంభవించి లక్షలాది మంది చనిపోయారు, ఇంకా ఎన్నో లక్షల మంది నిర్వాసితులయ్యారు. 20వ శతాబ్దం ఎన్నో ఆశలు, ప్రయోగాలు, ప్రమాదకర పరిణామాల సమ్మేళనంగా మారింది.

ఈ అధ్యాయంలో మనం రెండు ప్రపంచ యుద్ధాలకు గల కారణాలు, వాటి పరిణామాలు, 1929 నాటి తీవ్ర ఆర్థిక మాంద్యానికి మూడు ప్రతిచర్యలు, ప్రపంచశాంతి, అభివృద్ధికి ఐక్యరాజ్యసమితి సంస్థల ఏర్పాటు గురించి తెలుసుకుందాం.

చిత్రం 13.1: అంతర్జాతీయ మహిళల ఓటు హక్కు ఉద్యమ సంస్థ లోగో, ఇది 1914లో ఏర్పడింది.

- ఇక్కడ కొన్ని బొమ్మలు ఉన్నాయి. వీటికి పైన పేర్కొన్న అంశాలకి సంబంధం గుర్తించి వాటి మీద చిన్న వ్యాసం రాయండి.

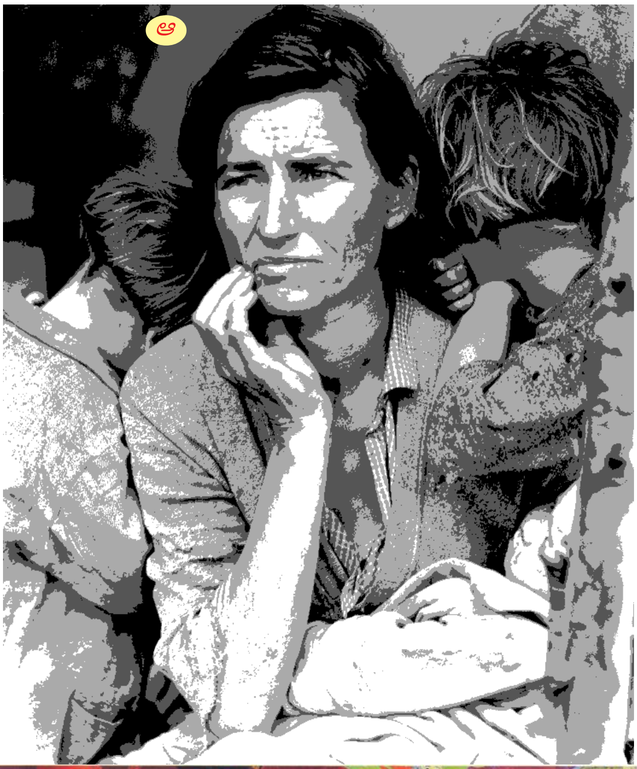

చిత్రం 13.2

అ) నర్న్‌బెర్గ్ వద్ద 1934లో హిట్లర్ నాజీపార్టీ ప్రదర్శన. మీరు చూసిన రాజకీయ పార్టీల ప్రదర్శనలతో దీనిని పోల్చండి.

ఆ) మాంద్య కాలంలో పోలిష్ వలస కార్మికురాలు ఫ్లోరెన్స్ ఓవెన్స్ ఫోటో. డోరితియా లాంజ్ తీసిన ఈ ఫోటో ఎంతో ప్రఖ్యాతిగాంచింది. 1936 మార్చి సమయంలో కాలిఫోర్నియాలో బఠాణి కోసేవాళ్ల తీవ్ర పరిస్థితిని ఇది సూచిస్తోంది. ఆమె ఏమి ఆలోచిస్తూ ఉంటుంది?

ఇ) నాగసాకి మీద అణు బాంబు; ఈ బాంబు ప్రభావాన్ని తెలియచేసే ఫోటోలు ఈ అధ్యాయం చివరలో ఉన్నాయి.

ఈ) రష్యాలో బోల్షివిక్ విప్లవాన్ని సూచిస్తూ 1920లో కుస్తోదీవ్ వేసిన చిత్రం. చిత్రకారుడు ఏం చెప్పటానికి ప్రయత్నిస్తున్నాడు? పెద్ద ఆకారంలో ఉన్న ఆ వ్యక్తి ఎవరు?

ఉ) 1929లో జర్మనీలో వెలువడిన వ్యంగ్య చిత్రం. దాని కింద 'యూదుల నుంచి కొనండి, మీ ప్రజలకు ద్రోహం చెయ్యండి' అనే వ్యాఖ్యానం ఉంది. ఇది ఏ వివక్షతా ధోరణిని చూపిస్తోంది?

ప్రపంచ యుద్ధాలు: కొన్ని ప్రతికూలమైన వాస్తవాలు

20వ శతాబ్దపు ఆరంభంలో ప్రపంచం పాశ్చాత్య పారిశ్రామిక అభివృద్ధి దేశాలుగా (బ్రిటన్, అమెరికా, జర్మనీ, ఫ్రాన్స్, ఇటలీ, జపాను, మొదలైనవి), ఆఫ్రికా, ఆసియాలకు చెందిన వలస పాలిత దేశాలుగా విభజింపబడి ఉంది. వలసపాలిత ప్రాంతాలు ఆరంభం నుండి స్వాతంత్ర్యం కోసం పోరాటాలు మొదలుపెట్టాయి. అయితే పారిశ్రామిక దేశాలు ఒకదానితో ఒకటి గొడవలు పడుతూ రెండు బృందాలుగా చీలిపోయి (జర్మనీ–ఆస్ట్రియా–హంగరీ, బ్రిటన్–ఫ్రాన్స్–రష్యా) ప్రపంచ ఆధిపత్యం కోసం, తద్వారా వలసప్రాంతాలు, మార్కెట్లపై ఆధిపత్యం కోసం పోటీపడసాగాయి. మొదటి ప్రపంచ యుద్ధం 1914లో మొదలయ్యింది – తూర్పున జపాను, చైనా నుంచి పడమరన అమెరికా వరకు దాదాపు అన్ని దేశాలు దీంట్లో పాల్గొనటంతో అది నిజంగా ప్రపంచ యుద్ధమే. 1918లో జర్మనీ దాని మిత్ర దేశాల ఓటమితో, బ్రిటన్, ఫ్రాన్స్‌ల గెలుపుతో అది ముగిసింది. శాంతికోసం విధించిన షరతులు వాస్తవానికి 1939–1945 మధ్య మరింత ప్రమాదకరమైన యుద్ధానికి పునాదులు వేశాయి. రెండవ ప్రపంచ యుద్ధంలో కూడా ఒకవైపున జర్మనీ దాని మిత్రదేశాలైన జపాను, ఇటలీ వంటివి ఉండగా మరొకవైపు బ్రిటన్, ఫ్రాన్స్, చైనా, రష్యా, అమెరికాలు ఉన్నాయి. జర్మనీ దాని మిత్రదేశాల ఓటమితో యుద్ధం ముగిసింది, కానీ ఆపాటికే యుద్ధంలో పాల్గొన్న దేశాలన్నీ తీవ్రంగా దెబ్బతిన్నాయి.

మరణాలు, విధ్వంసం

ప్రపంచం అప్పటివరకు చూసిన యుద్ధాలకంటే రెండు ప్రపంచ యుద్ధాలు భిన్నమైనవి. అంతకు ముందు కనీ, వినీ ఎరుగనంత మరణాలు, విధ్వంసాలు సంభవించాయి. మొదటి ప్రపంచ యుద్ధంలో కోటి మంది చనిపోయారు. (దీంట్లో బ్రిటన్ తరఫున పోరాడి ఆఫ్రికా, యూరపులో చనిపోయిన 75,000 భారతీయ సైనికులు కూడా ఉన్నారు.) రెండవ ప్రపంచ యుద్ధ పరిణామాలు మరింత తీవ్రంగా ఉన్నాయి. దీని వల్ల 2.2–2.5 కోట్ల సైనికులు చనిపోయారు. అంతేకాకుండా సుమారుగా 4–5.2 కోట్ల పౌరులు కూడా చనిపోయారు. దీంట్లో హోలోకాస్ట్‌లో చనిపోయిన 60 లక్షల యూదులు, జపానులోని నాగసాకి, హీరోషిమాలపై అమెరికా వేసిన అణుబాంబు వల్ల వెంటనే చనిపోయిన 1,50,000 నుంచి 2,46,000 పౌరులు ఉన్నారు. ఈ అణుబాంబుల వల్ల ల్యుకేమియా, క్యాన్సర్ వంటి సమస్యలు దశాబ్దాల పాటు కొనసాగాయి.

యుద్ధ మరణాలు 1500 - 1999

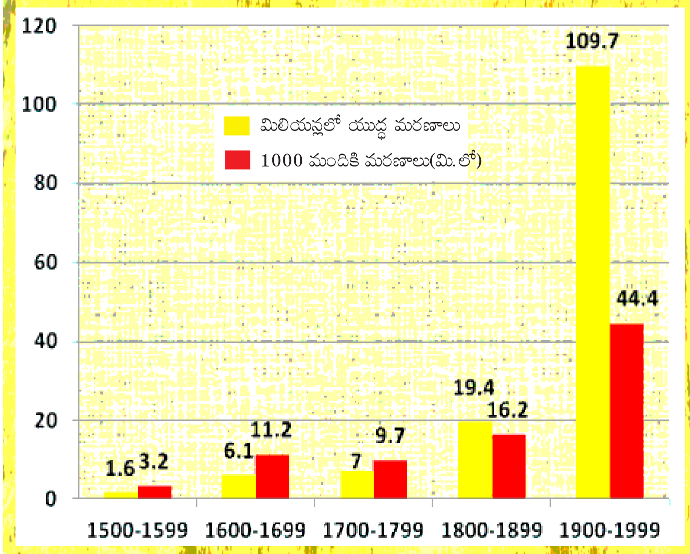

గ్రాఫ్ 1 యుద్ధ మరణాలు 1500 – 1999
యుద్ధ మరణాలు, మిలియన్లలో ప్రతి వెయ్యిమందికి మరణాలు

ప్రతి శతాబ్దానికి యుద్ధాల వల్ల ఆ శతాబ్ద జనాభాలో ప్రతి వెయ్యిమందిలో ఎంతమంది చనిపోయారో తెలియచేస్తుంది. అంటే 16వ శతాబ్దంలో ప్రతి వెయ్యిమందికి నలుగురు కంటే తక్కువమంది చనిపోగా చివరి శతాబ్దంలో అది 44 మందికి పెరిగింది – అంటే సుమారు 4.5% ప్రజలు!

అంతకు ముందు దేశాల మధ్య జరిగిన యుద్ధాలు ఇంకా ఎక్కువ కాలంపాటు కొనసాగి ఉండవచ్చు. అయితే 20వ శతాబ్దంలో మాదిరి అవి భౌగోళికంగా అంతటా విస్తరించలేదు, అంత ప్రాణ నష్టానికి దారి తీయలేదు.

- తెలుసుకోండి: భారతదేశం – పాకిస్తాన్‌ల మధ్య 1971లో యుద్ధం ఎంతకాలం కొనసాగింది? ఈ యుద్ధంలో ఎంతమంది చనిపోయారు?

అధికార కేంద్రాలు

ఈ కాలం గురించి రెండవ వాస్తవం ప్రపంచం జాతీయ రాజ్యాలుగా విభజింపబడి ఉండడం. ఈ దేశాలు అధికార కేంద్రాలుగా విడిపోయి, కూటములుగా ఏర్పడి పరస్పర విరుద్ధ యుద్ధ శిఖిరాలుగా మారాయి. ఇంతకు ముందు తరగతిలో మీరు 19వ శతాబ్దంలో తలెత్తిన జాతీయతావాదం గురించి, దాని ఆధారంగా ఏర్పడిన దేశాలు, వాటికై జరిగిన ఉద్యమాల గురించి చదివారు. జాతీయ రాజ్యాలుగా ఏర్పడే ప్రక్రియతో, పారిశ్రామిక దేశాలు ప్రపంచంపై మరింత ఆధిపత్యం కోసం దౌత్యంతో పోటీని పెంచాయి. ఈ జాతీయ ప్రయోజనాలను కాపాడుకోటానికి ఈ దేశాలు సైన్యాన్ని పెంచుకోసాగాయి. 19వ శతాబ్దం చివరి నాటికి యూరపులోని వివిధ దేశాలు ఇతర దేశాలతో ఒప్పందాలు కుదుర్చుకుని కూటములుగా విడిపోయాయి. అంతిమంగా రెండు ప్రధాన కూటములు ఏర్పడ్డాయి – కేంద్ర రాజ్యాల కూటమి, మిత్ర రాజ్యాల కూటమి. ఇవి ప్రాంతాల మీద ఆధిపత్యం కోసం, అధికారం కోసం పోటీని సూచిస్తున్నాయి. ఈ పోటీ ఫలితంగా గతంలో శత్రువులైన ఆస్ట్రియా–ఇటలీల మధ్య, లేదా బ్రిటన్–ఫ్రాన్స్‌ల మధ్య అభద్రతా భావం పెరిగి రహస్య ఒడంబడికలకు దారి తీసింది.

ఇదే విధమైన కూటములు రెండవ ప్రపంచ యుద్ధం కాలంలోనూ కొనసాగాయి – అక్ష/కేంద్ర రాజ్యాల కూటమికి జర్మనీ నాయకత్వం వహించగా, మిత్రరాజ్యాల కూటమికి బ్రిటన్, అమెరికా, రష్యాలు నాయకత్వం వహించాయి.

కాల పట్టిక

మొదటి ప్రపంచ యుద్ధం ప్రారంభం, ఆగస్టు1	1914
రష్యా విప్లవం	1917
మొదటి ప్రపంచ యుద్ధం ముగింపు	1918
వర్సయిల్స్ ఒప్పందం	1919
నానాజాతి సమితి ఏర్పాటు	1919
జర్మనీలో హిట్లర్ ప్రాభవం	1933
రెండవ ప్రపంచ యుద్ధం ఆరంభం	1939
రష్యాపై జర్మన్ దండెత్తటం	1942
ఐక్యరాజ్యసమితి ఏర్పాటు	1945
రెండవప్రపంచయుద్ధంముగింపు,ఆగస్టు	1945

రెండు ప్రపంచ యుద్ధాలకు కారణాలు – పోలికలు, తేడాలు

ఏ రెండు సంఘటనలూ ఒకేరకంగా ఉండవు. 20వ శతాబ్దంలో జరిగిన రెండు ప్రపంచ యుద్ధాలు సదృశ్యమైనవి కావు. వీటి మధ్య 21 సంవత్సరాల వ్యవధి ఉంది. అంతే కాకుండా ఆర్థిక పరిస్థితులు, దౌత్యపరమైన కూటములు, ఆయుధ సామగ్రి వంటి వాటిలో ఎన్నో తేడాలు ఉన్నాయి. అయితే ఈ రెండు ప్రపంచ యుద్దాల మధ్య తేడాలను తెలుసుకోవటానికి వాటిని పోల్చటం ఉపయోగకరంగా ఉంటుంది. ముందుగా యుద్ధాలు చెలరేగటానికి తక్షణ కారణాలను చూసిన తరువాత రెండు ప్రపంచ యుద్ధాలకు ప్రధాన కారణాలను పరిశీలిద్దాం.

ప్రతి యుద్ధానికి దీర్ఘకాలంగా మసులుతున్న కారణాలతో పాటు యుద్ధానికి కారణమైన తక్షణ కారణాలు కొన్ని ఉంటాయి. మొదటి ప్రపంచ యుద్ధానికి తక్షణ కారణం 1914 జూన్ 28న ఆస్ట్రియాకు చెందిన ఆర్చ్‌డ్యూక్ ఫ్రాంజ్ ఫెర్డినాండ్ ఒక సెర్బియన్ ఉన్మాది చేతిలో

హత్యకావింపబడటం. దీంతో సెర్బియాపై ఆస్ట్రియా యుద్ధం ప్రకటించింది. బ్రిటన్, ఫ్రాన్స్, రష్యా కూటమిలో సెర్బియా ఉండటం వల్ల ఆస్ట్రియా దండెత్తటంతో సెర్బియాకి మద్దతుగా ఆ దేశాలు వచ్చాయి. దాంతో ఆస్ట్రియా పక్షాన ఉన్న జర్మనీ, ఇటలీలు కూడా యుద్ధంలో చేరటంతో మొదటి ప్రపంచ యుద్ధం మొదలయ్యింది.

అదే విధంగా రెండవ ప్రపంచ యుద్ధం 1939 సెప్టెంబరు 1న డాంజింగ్ రేవును జర్మనీకి అప్పగించటానికి పోలాండ్ నిరాకరించటం తక్షణ కారణం. ఆ వెంటనే పోలాండ్‌లోకి ప్రవేశించి, శిక్షించటానికి జర్మనీ యుద్ధ ట్యాంకులు, హిట్లర్ సేనలు దండెత్తాయి. జర్మనీలోని రెండు భాగాల మధ్య పోలిష్ ప్రాంతం ఉంది. పోలాండ్‌ను స్వాధీనం చేసుకోవటం చిన్న సైనిక చర్య అవుతుందని హిట్లర్ భావించాడు. కానీ పోలాండ్‌కు బ్రిటన్‌తో సైనిక ఒప్పందం ఉండటంతో పోలాండ్ పక్షాన అది యుద్ధంలో చేరింది, రెండవ రోజు ఫ్రాన్స్ కూడా యుద్ధంలో చేరింది. దీనితో రెండవ ప్రపంచ యుద్ధం మొదలయ్యింది.

ఇప్పుడు, ఈ రెండు ప్రపంచ యుద్ధాలకు దారితీసిన దీర్ఘకాలిక కారణాలను చూద్దాం. మొదటి ప్రపంచ యుద్ధానికి 19వ శతాబ్దం నుంచే రంగం సిద్ధమౌతోంది. దురహంకారపూరిత జాతీయతావాదం, సామ్రాజ్యవాదం, రహస్య ఒప్పందాలు, సైనిక వాదం మొదటి ప్రపంచ యుద్ధానికి దారితీసిన మూడు ప్రధానమైన కారణాలు. ఇవే కారణాలు ప్రపంచాన్ని మరో యుద్ధం వైపుకి నెట్టాయి. అయితే రెండవ ప్రపంచ యుద్ధానికి మరికొన్ని దీర్ఘకాల కారణాలు తోడయ్యాయి. మొదటి ప్రపంచ యుద్ధ పరిణామాల పట్ల జర్మనీ అసంతృప్తి చెంది ఉండటం వీటిలో ఒకటి. ఈ దీర్ఘకాల కారణాలేవో ఒకటొకటిగా చూద్దాం.

దురహంకారపూరిత జాతీయతావాదం

జాతీయతావాదం అనే భావజాలం ఒక మంచి ప్రేరేపణ. ఆధునిక జాతీయ రాజ్యాలు ఏర్పడటానికి, జర్మనీ, ఇటలీల ఏకీకరణకు ఇది కారణం అయ్యింది. అయితే ఈ భావజాలం తమ పట్ల గర్వాన్ని, ఇతరుల పట్ల ద్వేషాన్ని కలిగించటానికి కూడా వాడుకున్నారు. యూరపులోని దేశాల మధ్య ఈ ద్వేషం 19వ శతాబ్దంలో క్రమేపీ పెరుగుతూ వచ్చింది.

1923 నుంచి ఇటలీలో ఫాసిజం, జర్మనీలో నాజీజం రెండూ కూడా విధ్వంసకర రూపంలోని దురహంకారపూరిత జాతీయతావాదాలు. ఫాసిస్టులు దురహంకారపూరిత జాతీయతావాదాన్ని రెచ్చగొట్టి, ప్రపంచాన్ని జర్మనీ విజేతగా పాలిస్తుందన్న చిత్రాన్ని చూపించి యూరపులోని ఇతర దేశాలకు వ్యతిరేకంగా జర్మన్ ప్రజలను సమీకరించసాగారు.

సామ్రాజ్యవాదం

బ్రిటన్, జర్మనీ వంటి ఐరోపా దేశాలలోనూ, అమెరికాలోనూ పారిశ్రామిక మూలధనం అభివృద్ధి చెందటంతో, తమ ఉత్పత్తులకు మార్కెట్లు, ముడి సరుకులకు అందుబాటు అవసరమయ్యాయి. బ్యాంకులు, ఇతర ఆర్థిక సంస్థలతో పెట్టుబడి మరింతగా పోగు బడటంతో వలస ప్రాంతాలలో పెట్టుబడి పెట్టే అవకాశాల

చిత్రం 13.3 : చరిత్రలో మొదటిసారి మొదటి ప్రపంచ యుద్ధంలో బాంబులు వెయ్యటానికి విమానాలను ఉపయోగించారు.

గ్రాఫ్ : 2 ఆయుధ పోటీ

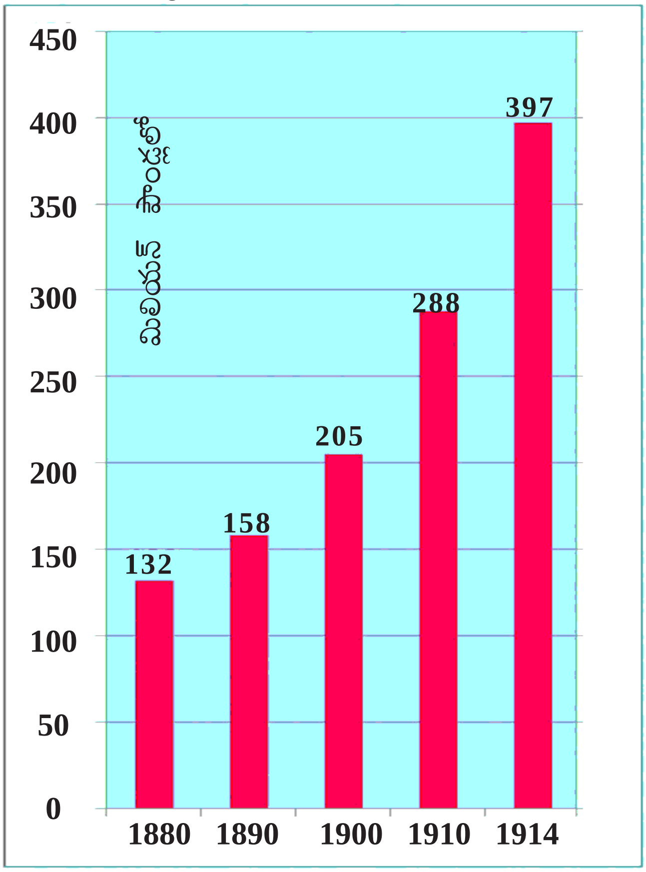

1880–1914 మధ్య ప్రధాన శక్తులైన జర్మనీ, ఆస్ట్రియా–హంగరీ, బ్రిటన్, రష్యా, ఇటలీ, ఫ్రాన్స్‌ల సైనిక ఖర్చు (మూలం: టైమ్స్ ప్రపంచ చరిత్ర అట్లాసు,లండన్, 1978)

కోసం చూడసాగారు. దాంతో 19వ శతాబ్దం ముగిసేనాటికి ఐరోపా శక్తుల మధ్య వలసప్రాంతాల కోసం పోటీ మొదలయ్యింది. ఆయా దేశాల ప్రభుత్వాలు తమ పెట్టుబడిదారుల తరఫున తమ అధీనంలోని ప్రాంతాలను పెంచి, వాళ్ల పోటీదారుల ప్రాభవాన్ని తగ్గించటానికి వివిధ చర్యలకు పూనుకున్నాయి. కొత్త పారిశ్రామిక శక్తులు (జపాను, జర్మనీ, ఇటలీ వంటివి) ఏర్పడటంతో ఇవి వలస ప్రాంతాలను తిరిగి విభజించాలని కోరుకున్నాయి. అయితే పాత శక్తులు దీనికి సిద్ధంగా లేవు. ఇది తీవ్ర ఒత్తిడులకు, తరచు యుద్ధాలకు కారణం అవుతుండేది.

రహస్య ఒప్పందాలు

1870లో ఫ్రాన్స్‌ని ఓడించిన తరువాత జర్మనీ ఛాన్సలర్ అయిన బిస్మార్క్ దానిని ఒంటరిని చెయ్యాలని చూసాడు. దీనికి అనుగుణంగా అతడు ఆస్ట్రియాతో 1879లోనూ, ఇటలీతో 1882లోనూ రహస్య ఒప్పందాలు కుదుర్చుకున్నాడు. ఈ రక్షణ ఒప్పందంలో ఒక అంశం రష్యానుంచి ఆస్ట్రియాని, ఫ్రాన్స్‌నుంచి ఇటలీని కాపాడటం. అయితే ఫ్రాన్స్ ఏకాకి కాకుండా1891లో రష్యాతోనూ, కొన్ని చికాకులు తొలగించిన తరువాత 1904లో బ్రిటన్‌తో సంబంధాలు కుదుర్చుకుంది. 1907లో రష్యా, ఫ్రాన్స్, బ్రిటన్‌లు మూడు మిత్ర దేశాల కూటమిగా ఏర్పడ్డాయి. జర్మనీ త్రైపాక్షిక కూటమి, ఫ్రాన్స్ మిత్రరాజ్యాల వల్ల ఐరోపా దేశాలు ఒకదానినొకటి శంకించసాగాయి, ఈర్ష్య పడసాగాయి. ఈ కూటములు నిజమైన శాంతికి దారి తియ్యలేదు, అందుకు విరుద్ధంగా యూరపులో 'సాయుధ శాంతి', భయ వాతావరణం నెలకొన్నాయి.

- పారిశ్రామికీకరణ ఆధునిక యుద్ధాలకు ఎలా దారి తీసింది?
- తమ దేశం పట్ల ప్రజలకు ఉన్న ప్రేమ ఇతర దేశాలతో యుద్ధానికి దారి తీస్తుందా?
- ఒక దేశం రెండవ దేశంతో దురహంకార పూరితంగా ప్రవర్తిస్తే, రెండవదేశం కూడా అదే విధంగా స్పందించాలా? సమస్య పరిష్కారానికి ఇతర మార్గాలు ఏమున్నాయి?
- దురహంకారపూరిత జాతీయతావాదం, సామ్రాజ్య వాదం, అధికార కేంద్రాలు, మిలటరీవాదం ఇప్పుడు కూడా ఉన్నాయా? ఉదాహరణలతో తరగతిలో చర్చించండి.
- గత పది సంవత్సరాలలో జరిగిన కొన్ని యుద్ధాల గురించి తెలుసుకొని వాటికి పై నాలుగు కారణాలు ఎంతవరకు దోహదం చేశాయో చూడండి.

సైనికవాదం

భద్రతకు సైనిక శక్తి మంచి మార్గమని, సమస్యల పరిష్కారానికి యుద్ధమే సరైన విధానమని నమ్మటాన్ని సైనికవాదం అంటారు. 1880 నుంచి 1914 నాటికి ఆరు ప్రధాన శక్తుల (జర్మనీ, రష్యా, ఆస్ట్రియా, ఇటలీ, ఫ్రాన్స్, బ్రిటన్) సైనిక ఖర్చు 300 శాతానికి పైగా అంటే 132 మిలియన్ పౌండ్ల నుంచి 397 మిలియన్ పౌండ్లకు పెరిగింది. సైనికవాద నేపథ్యంలో మూడు ముఖ్యమైన విషయాలను గమనించాలి. ఈ దేశాలు పెద్ద సంఖ్యలో శాశ్వత సైన్యాన్ని పెంచాయి, ఆయుధాలు సమకూర్చుకోవటంలో ఒకదానితో ఒకటి పోటీ పడ్డాయి, తమ ప్రజలను మానసికంగా యుద్ధానికి సంసిద్ధం చేశాయి. ఆయుధాలను ఉత్పత్తిచేసే పెద్ద పారిశ్రామిక సంస్థలు ఆవిర్భవించి దౌత్య సమస్యల పరిష్కారానికి యుద్ధాన్ని ఉపయోగించటాన్ని ఇవి ప్రోత్సహించాయి. సాధారణంగా యుద్ధాల వల్ల వాళ్ల లాభాలు ఎన్నో రెట్లు పెరిగాయి.

రెండవ ప్రపంచ యుద్ధానికి దోహదం చేసిన ప్రత్యేక అంశాలు

వర్సయిల్స్ ఒప్పందం

మొదటి ప్రపంచ యుద్ధం 1919లో వర్సయిల్స్ శాంతి సమావేశంతో ముగిసింది. ప్రపంచంలో నాల్గింట మూడు వంతుల జనాభాకు ప్రాతినిధ్యం వహించిన 32 దేశాల ప్రతినిధి బృందాలు హాజరయిన అతి పెద్ద సమావేశం ఇది. యుద్ధంలో విజేతలైన అతి పెద్ద అయిదు దేశాలైన అమెరికా, బ్రిటన్, ఫ్రాన్స్, ఇటలీ, జపానులు ఈ సమావేశంలో పాల్గొన్నాయి. అయితే సోషలిస్టు రష్యాతో పాటు ఓటమిపాలైన జర్మనీ, ఆస్ట్రియా, టర్కీ వంటి దేశాలను ఈ సమావేశానికి ఆహ్వానించలేదు. దాంతో ప్రపంచ భవిష్యత్తుపై చర్చలు జరుపుతున్న వాళ్లు ఈ దేశాల సలహాలు, భావాలను పరిగణనలోకి తీసుకోలేకపోయారు. దీనివల్ల వర్సయిల్స్ ఒప్పందం తమపై బలవంతంగా రుద్దబడిందనీ, దానిని గౌరవించాల్సిన బాధ్యత తమపై లేదని జర్మనీ భావించటం ఆశ్చర్యం కలిగించదు. జర్మనీని బలహీన పరచటానికి వర్సయిల్స్ ఒప్పందం దాని మీద సైనిక కోతలను, భౌగోళిక పరిమితులను విధించింది. ముందుగా1880లలో ఆక్రమించుకున్న ఆఫ్రికాలోని వలసప్రాంతాలను, ఫ్రాన్స్‌నుంచి 1871లో స్వాధీనం చేసుకున్న ఆల్సాస్, లోరైన్ వంటి ఐరోపా ప్రాంతాలను జర్మనీ వదులుకునేలా చేశారు. తరువాత, మొదటి ప్రపంచయుద్ధ సమయంలో 9,00,000 సైనిక బలగాన్ని 1,00,000కి తగ్గించుకోమన్నారు. అదేవిధంగా జలాంతర్గాములు ఉండకూడదని, ఒక్కొక్కటి డజను టార్పిడో పడవలు, వినాశకారులతో 10,000 టన్నులలోపు ఉండే ఆరు యుద్ధనౌకలకు మించని నావికా దళం ఉండాలని నిర్దేశించారు.

చిత్రం 13.4 : హిట్లర్‌ని శాంతి, యుద్ధ కాముకుడిగా చూపించిన వ్యంగ్య చిత్రం

నానాజాతి సమితి

భవిష్యత్తులో యుద్ధాలను నివారించటానికి వర్సయిల్స్ ఒప్పందం నానాజాతి సమితిని ఏర్పాటు చేసింది. ఈ కూటమిలో చేరటానికి రష్యా, జర్మనీలను ఆహ్వానించలేదు. కూటమి ఏర్పడటంలో అధ్యక్షుడు ఉడ్రోవిల్సన్ చురుకైన పాత్ర పోషించినప్పటికీ అతని ప్రతిపాదనను అమెరికా కాంగ్రెస్ (పార్లమెంటు) ఆమోదించటానికి తిరస్కరించటంతో అది కూడా సభ్యత్వం పొందలేదు. దీని ఫలితంగా ఈ కూటమిలో, దాని అత్యున్నత దశయైన 1934లో కూడా 58 మంది సభ్యులే ఉన్నారు. 'ఉమ్మడి భద్రత' ద్వారా,

చర్చలు, సంప్రదింపులతో దేశాల మధ్య విభేదాలను పరిష్కరించుకోవటం ద్వారా యుద్ధాలు రాకుండా చెయ్యవచ్చని ఆశించారు. ఆరోగ్యం, కార్మిక సంక్షేమం వంటి సంక్షేమ కార్యక్రమాల కోసం అనేక అంతర్జాతీయ సంస్థలను నానాజాతి సమితి ఏర్పాటు చేసింది. దేశాల మధ్య వివాదాల పరిష్కారం కోసం అంతర్జాతీయ న్యాయస్థానాన్ని కూడా ఏర్పాటు చేసింది. నానాజాతి సమితిపైన చాలా ఆశలు పెట్టుకున్నారు, అది ఎంతో సాధిస్తుందని ఆశించారు. కానీ అంతర్జాతీయ ఒప్పందాలను ఉల్లంఘించకుండా, ఇతర దేశాలపై దండెత్తకుండా జర్మనీ, ఇటలీలను ఇది నివారించలేకపోయింది.

- నానాజాతి సమితిలో ఏర్పడిన అంతర్జాతీయ కార్మిక సంఘం (ఐఎల్ఓ), ప్రపంచ ఆరోగ్య సంస్థ (డబ్ల్యు హెచ్ ఓ) వంటివి ఈనాటికీ పనిచేస్తున్నాయి. వాటి కార్యక్రమాల గురించి తెలుసుకుని వాటిల్లో ఒకదాని గురించి ఒక నివేదిక తయారుచేయండి.
- 1919లో గెలిచిన దేశాలు జర్మనీపట్ల అంత నిర్దాక్షిణ్యంగా వ్యవహరించి ఉండకపోతే రెండవ ప్రపంచ యుద్ధం వచ్చి ఉండేదా?

ప్రతీకార పెత్తందారీతనం: జర్మనీ సవాలు

1919 చివరిలో మొదటి ప్రపంచ యుద్ధంలో జర్మనీ ఓడిపోవటంతో యుద్ధాన్ని మొదలుపెట్టినందుకు జర్మనీని శిక్షించాలని, మళ్లీ కోలుకోకుండా దెబ్బతీయాలని గెలుపొందిన మిత్రదేశాలు భావించాయి. వర్సయిల్స్ ఒప్పందం తమపై విధించిన షరతులు తమను బానిసత్వంలోకి నెడుతున్నాయని జర్మనీవాసులు భావించారు. దీంతో జర్మనిలో ప్రతిస్పందన ఏర్పడి హిట్లరు, అతడి నాజీపార్టీ ప్రాభవంలోకి వచ్చాయి.వర్సయిల్స్ ఒప్పందం వల్ల తాము కోల్పోయిన ప్రాంతాలను తిరిగి సాదించుకోవాలని, మధ్య యూరపుపై జర్మనీ తిరిగి ఆధిపత్యం పొందాలని, జర్మను ఆయుధాలపై ఉన్న పరిమితులకు అంతం పలకాలని వాళ్లు కోరుకున్నారు. నాజీల కింద జర్మనీ తిరిగి వేగంగా పారిశ్రామికీకరణ చెందింది, యుద్ధం వల్ల మాత్రమే ఉపయోగంలోకి వచ్చే ఆయుధ పరిశ్రమను, అతి పెద్ద సైన్యాన్ని నిర్మించుకుంది.

చిత్రం 13.5 : 1940ల నాటి డచ్ గోడపత్రం : 'నాగరికతా లేక ఆటవికతా' ......

సామ్యవాదం, రష్యాపట్ల భయాలు

మొదటి ప్రపంచ యుద్ధ తీవ్ర పరిణామాల వల్ల యూరపు అంతటా సామాజిక కల్లోలం ఏర్పడింది. కార్మికులు సామ్యవాదం, కమ్యూనిజం భావాల వల్ల ప్రభావితులు కాసాగారు. యూరపు అంతటా శాంతి ఉద్యమాలు గొప్ప ప్రజాదరణ పొందాయి. రష్యాలో 1917లో విప్లవం సంభవించి అక్కడ కమ్యూనిస్టు ప్రభుత్వం ఏర్పడింది. యుద్ధంలో రష్యా భాగస్వామ్యాన్ని ఉపసంహరించుకుని శాంతి చర్చలు చేపట్టటం కొత్త ప్రభుత్వం చేపట్టిన తొలి చర్యలలో ఒకటి. (రష్యా 1924లో సోవియట్ సోషలిస్టు దేశాల సమాఖ్యగా – యుఎస్ఎస్ఆర్‌గా మారింది.) బ్రిటన్ వంటి పాశ్చాత్య పెట్టుబడిదారీ దేశాలు యూరపులోని ఇతర దేశాలలో కూడా ఇలాంటి విప్లవాలే సంభవిస్తాయని భయపడి సోవియట్ సోషలిజానికి వ్యతిరేకశక్తిగా ఉంటుందని హిట్లర్, నాజీలు బలపడటాన్ని మొదట్లో బలపరిచాయి. హిట్లర్‌ని 'సంతృప్తి పరచటం' అనే విధానాన్ని అవలంబించాయి.

అయితే 1939లో జర్మనీ, రష్యా పరస్పరం దండెత్తకుండా ఉండటానికి ఒప్పందం కుదుర్చుకున్నాయి. బ్రిటన్, ఫ్రాన్స్ కూటమికి వ్యతిరేకంగా హిట్లర్ నిలిచాడు. ఇది రెండవ ప్రపంచ యుద్ధానికి కారణమయ్యింది. పశ్చిమ యూరపు ఖండంలోని అధికభాగంపై హిట్లర్ తన ఆధిపత్యాన్ని నెలకొల్పగలిగాడు. 1942లో హిట్లరు రష్యాపై దండెత్తాలని నిర్ణయించుకున్నాడు. అదే సంవత్సరంలో జర్మనీ మిత్ర దేశమైన జపాను అమెరికాపై దాడి చేసింది. దాంతో జర్మనీకి వ్యతిరేకంగా యుద్ధంలో అమెరికా, రష్యా కూడా భాగస్వాములయ్యాయి.

పటం 1 : రెండవ ప్రపంచ యుద్ధ సమయంలో జర్మనీ సామ్రాజ్యం

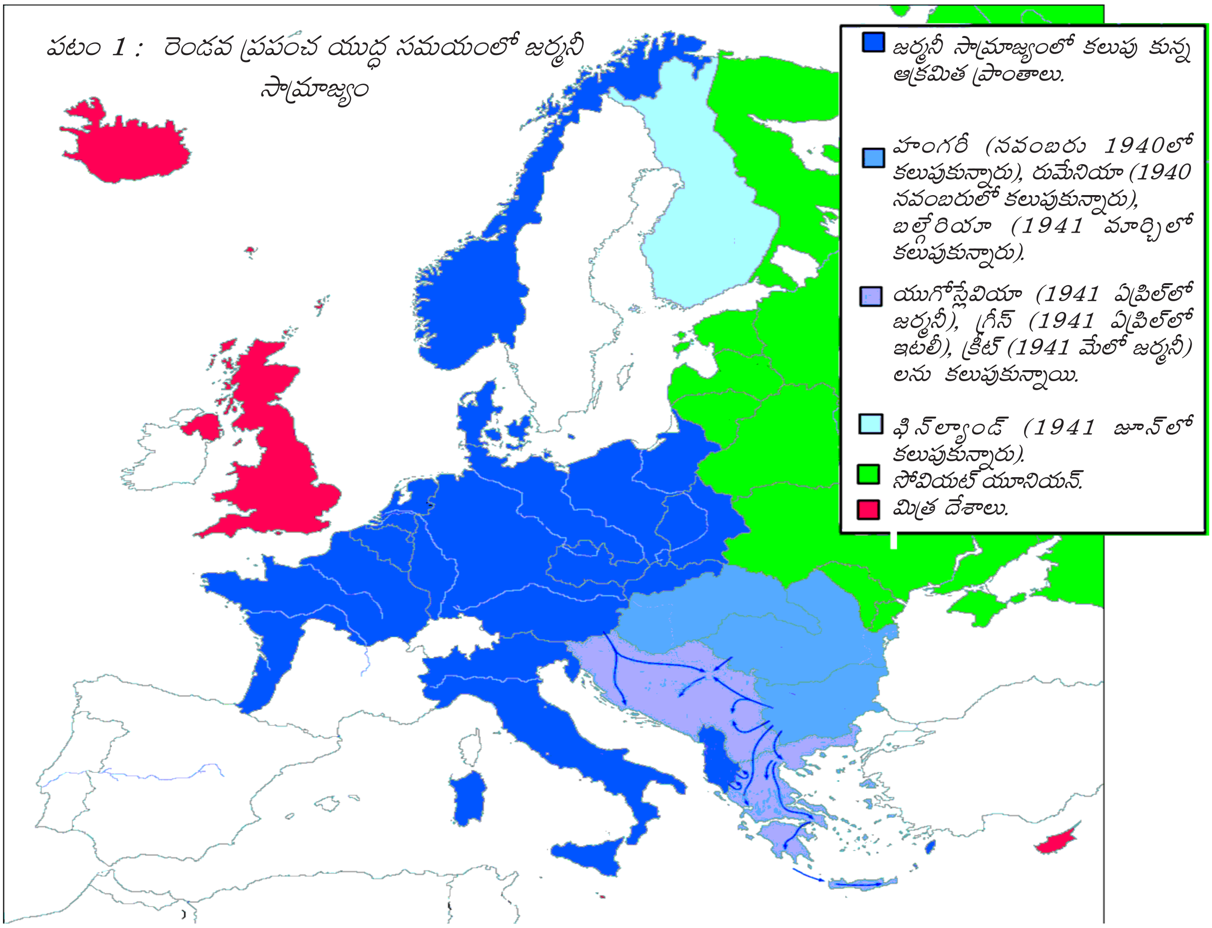

ప్రపంచ యుద్ధాల పరిణామాలు

ప్రపంచ రాజకీయాలు, సమాజం, ఆర్థికవ్యవస్థపై ప్రపంచ యుద్ధాలు దీర్ఘకాలం ఎలా ప్రభావం చేశాయో ఇక్కడ పరిశీలిద్దాం.

అసంఖ్యాక ప్రాణ నష్టం

ప్రపంచ యుద్ధాల కారణంగా ఎంతోమంది చనిపోయారు, గాయపడ్డారు. ఇంతకు ముందు పేర్కొన్నట్టుగా మొదటి ప్రపంచ యుద్ధంలో దాదాపు కోటిమంది, రెండవ ప్రపంచ యుద్ధంలో 2-2.5 కోట్లమంది చనిపోయారు. చనిపోయిన వాళ్లల్లో అధిక శాతం 40 ఏళ్లలోపు పురుషులే. ఈ రెండు యుద్ధాల వల్ల మారణాయుధాల పోటీ ప్రత్యేకించి అణు బాంబులు, రసాయనిక ఆయుధాల పోటీ పెరిగింది. ఇటువంటి ఆయుధాలు ప్రమాదవశాత్తు పేలిపోయినా పూర్తి వినాశనం, మానవ నష్టం జరిగే ముప్పు భయంతో ప్రపంచం ఈనాటికీ జీవిస్తూ ఉంది.

ప్రజాస్వామ్య సూత్రాల పునరుద్ధాటన

అప్రజాస్వామిక ప్రభుత్వాల వల్ల ప్రమాదాలు ఏమిటో ప్రపంచ యుద్ధాలు తెలియచేయటంతో అధికారం ప్రజాస్వామ్యబద్ధంగా ఉండాల్సిన ఆవశ్యకతను గుర్తించారు. మొదటి ప్రపంచ యుద్ధంతోపాటే అనేక సామ్రాజ్యాలు (ఆస్ట్రో హంగేరియన్ సామ్రాజ్యం, రష్యన్ సామ్రాజ్యం, ఓట్టోమాన్ సామ్రాజ్యం, జర్మన్ సామ్రాజ్యం) అంతం అయ్యాయి. రష్యా వంటి దేశాలలో సోషలిస్టు విప్లవాలు సంభవించగా జర్మనీ వంటి దేశాలు రాచరికం నుంచి బయటపడి వైమర్ గణతంత్రంగా ఏర్పడ్డాయి. టర్కీలో ఓట్టోమాన్ సామ్రాజ్యం స్థానంలో ప్రజాస్వామ్య, లౌకిక ప్రభుత్వం ఏర్పడింది. అదేవిధంగా మొదటి ప్రపంచయుద్ధ కాలంలో వలసపాలిత ప్రాంత ప్రజల కోరిక మేరకు వలస ప్రాంతాల్లో స్వయం పరిపాలన ఆవశ్యకతను సిద్ధాంతరీత్యా వలస పాలక దేశాలు గుర్తించాయి. రెండవ ప్రపంచ యుద్ధం తరువాత వలసపాలన అంతమయ్యే ప్రక్రియ మొదలు కావటంతో ఆసియా, ఆఫ్రికా ఖండాలలో పదుల సంఖ్యలో వలసపాలిత దేశాలు స్వాతంత్ర్యం పొంది కొత్త దేశాలుగా ఏర్పడ్డాయి.

అధికార సమతౌల్యంలో మార్పు

మొదటి ప్రపంచ యుద్ధం ముగియటంతో జర్మన్, ఆస్ట్రో-హంగేరియన్, రష్యన్, టర్కిష్ సామ్రాజ్యాలు కూడా అంతమయ్యాయని తెలుసుకున్నాం. మధ్య, తూర్పు యూరపు ప్రాంతం జాతీయత, ఆర్థిక మనుగడ, సైనిక భద్రత వంటివాటి ఆధారంగా తిరిగి విభజింపబడింది. రెండవ ప్రపంచ యుద్ధం ముగియటంతో ఒకప్పుడు వలస ప్రాంతాలుగా ఉన్న దేశాలు స్వాతంత్ర్యం పొందటంతో ప్రపంచ పటం రూపురేఖలు మరొకసారి మారాయి.

కొత్త అంతర్జాతీయ సంస్థలు

మొదటి ప్రపంచ యుద్ధం తరువాత విభేదాల వల్ల శాంతియుత పరిష్కారం కోసం నానాజాతి సమితి ఏర్పడింది, రెండవ ప్రపంచ యుద్ధం తరువాత ఐక్య రాజ్య సమితి (యుఎన్ఓ) ఏర్పడింది. ఐక్య రాజ్య సమితి నాలుగు సిద్ధాంతాల ఆధారంగా ఏర్పడిన ప్రపంచ ప్రభుత్వం లాంటిది: శాంతిని నెలకొల్పటం, మానవ హక్కులను కాపాడటం, అంతర్జాతీయ చట్టాలను గౌరవించటం, సామాజిక ప్రగతిని ప్రోత్సహించటం. బాలల అత్యవసరనిధి (యునిసెఫ్), విద్య, వైజ్ఞానిక, సాంస్కృతిక సంస్థ (యునెస్కో), ఆరోగ్య సంస్థ (డబ్ల్యుహెచ్ఓ), కార్మిక సంస్థ (ఐఎల్ఓ) వంటి సంస్థల ద్వారా ఇది పని చేస్తుంది. వీటిలో కొన్నింటి గురించి మీరు విని

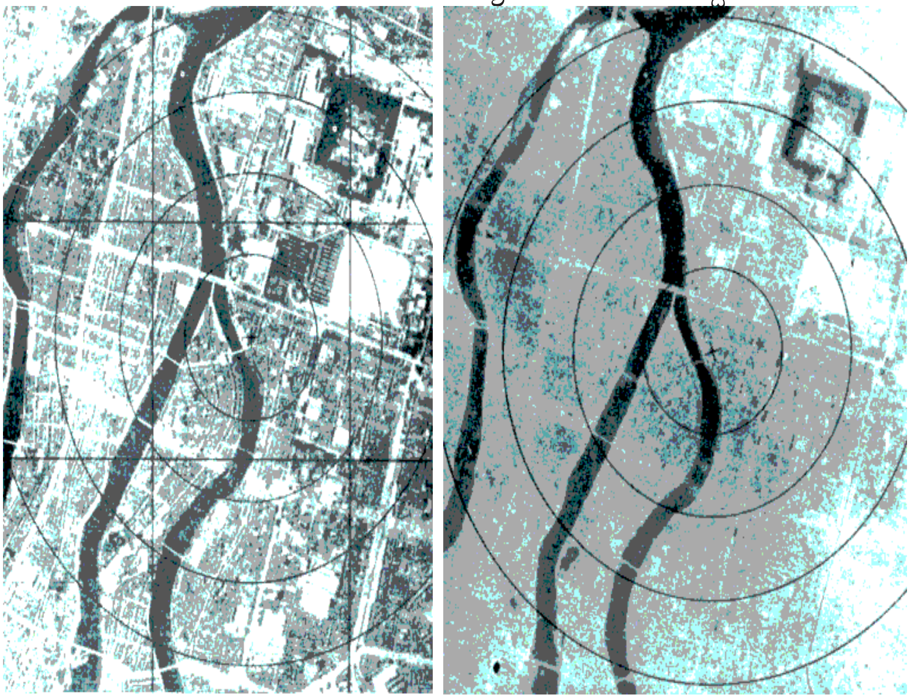

చిత్రం 13.6 : అణు బాంబు వేయటానికి ముందు, వేసిన తరువాత నాగసాకి పట్టణం

ఉంటారు, వాటి పని తీరు కూడా చూసి ఉంటారు. అమెరికా, రష్యా వంటి పెద్ద దేశాల చేతిలో ఐక్యరాజ్యసమితి కీలుబొమ్మగా మారిందన్న అపవాదులు ఉన్నప్పటికీ రెండవ ప్రపంచ యుద్ధస్థాయి యుద్ధాలు సంభవించకుండా నిలువరించగలిగింది.

మహిళలకు ఓటు హక్కు

ఓటు హక్కు వంటి రాజకీయ హక్కుల కోసం సుదీర్ఘ పోరాటం తరువాత 1918లో బ్రిటిష్ మహిళలకు ఓటు హక్కు లభించింది. ప్రపంచ యుద్ధాల మాదిరి దీర్ఘకాలంపాటు జరిగే యుద్ధకాలంలో పారిశ్రామిక ఉత్పత్తి, ఇతర సేవలు కొనసాగవలసిన అవసరం ఉంది. మగవాళ్లు యుద్ధభూమిలో ఉండటంతో ఫ్యాక్టరీలు, దుకాణాలు, కార్యాలయాలు, స్వచ్ఛంద సేవలు, ఆసుపత్రులు, పాఠశాలల వంటి వాటిలో మహిళలు పనిచేయాల్సి వచ్చింది. సంపాదనపరులు కావటంతో పెరిగిన ఆత్మవిశ్వాసంతో జీవితంలోని అన్ని అంశాలలో మహిళలు సమానత్వాన్ని కోరసాగారు. ఆ దిశలో ఓటు హక్కు లభించటం అనేది ఒక పెద్ద ముందడుగు.

కీలక పదాలు

పారిశ్రామిక పెట్టుబడిదారీ విధానం — మైత్రీ ఒప్పందాలు

దురహంకారపూరిత జాతీయతావాదం — సైనికవాదం — ఫాసిజం — సామ్రాజ్యవాదం

మీ అభ్యసనాన్ని మెరుగుపరచుకోండి

1. తప్పు వాక్యాలను సరిచేయండి.
   - ★ 20వ శతాబ్ద ఆరంభంలో ప్రపంచదేశాల మధ్య తేడాలు పాశ్చాత్య దేశాలు, మిగిలిన దేశాలుగా వ్యక్తమయ్యాయి.
   - ★ ప్రజాస్వామ్యం పుంజుకోవటంతో పాటు కొన్ని నియంతృత్వ ధోరణులను, కొత్త సామ్రాజ్యాలు ఏర్పడటాన్ని 20వ శతాబ్దం చూసింది.
   - ★ సమానత్వం, సౌభ్రాతృత్వం అన్న సిద్ధాంతాల పునాదిపై సోషలిస్టు సమాజాలు ఏర్పడ్డాయి.
   - ★ యుద్ధంలో పాల్గొన్న దేశాల సైనికులే కాకుండా వివిధ దేశాల సైనికులు పోరాటాలలో ఉన్నారు.
   - ★ మొదటి ప్రపంచ యుద్ధ కాలంలో, లేదా ఆ తరువాత అనేక దేశాలు రాచరిక పాలన నుంచి ప్రజాస్వామ్య దేశాలుగా మారాయి.
2. ప్రపంచ యుద్ధాలలో మిత్ర రాజ్యాల, అక్ష రాజ్యాల, కేంద్ర రాజ్యాల కూటములలో భాగస్వాములైన దేశాలతో కూడిన పట్టికను తయారు చేయడం: ఆస్ట్రేలియా, యు.ఎస్.ఎస్.ఆర్.(రష్యా), జర్మనీ, బ్రిటన్, జపాన్, ఫ్రాన్స్, ఇటలీ, యు.ఎస్.ఐ.
3. ప్రపంచ యుద్ధాలలో జాతీయ రాజ్యాలు, జాతీయతా భావం యుద్ధ కాంక్షను ఎలా ప్రభావితం చేశాయి?
4. రెండు ప్రపంచ యుద్ధాల కారణాల మీద క్లుప్తంగా రాయండి. ప్రపంచంలో ఏదైనా దేశాలలో ఈనాటికీ ఈ అంశాలు ఏమైనా ఉన్నాయా? ఏ రూపంలో?
5. 20వ శతాబ్దపు ప్రథమ అర్ధభాగంలో యుద్ధాల యొక్క వివిధ ప్రభావాలు ఏమిటి?